

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан філологічного
факультету

Юрій Бідзіля
Юрій БІДЗІЛЯ
« 30 » червня 2023 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЯВИЩА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ

Рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
Галузь знань	01 Освіта/Педагогіка
Спеціальність	014 Середня освіта
Предметна спеціальність	014.01 Середня освіта (Українська мова і література)
Освітня програма	Українська мова і література. Англійська мова і література
Статус дисципліни	обов'язкова
Мова навчання	українська

Ужгород 2023

Робоча програма навчальної дисципліни «Явища української мови в історичному висвітленні» для здобувачів вищої освіти галузі знань **01 Освіта/Педагогіка** спеціальності **014 Середня освіта** предметної спеціальності **014.01 Середня освіта (Українська мова і література)** освітньої програми «Українська мова і література. Англійська мова і література».

Розробник: *Харківська Олеся Василівна*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні **кафедри української мови**.
Протокол № 12 від 26 червня 2023 року

Завідувач кафедри

Наталія ВЕНЖИНОВИЧ

Схвалено науково-методичною комісією **філологічного факультету**.
Протокол № 8 від 29 червня 2023 року

Голова науково-методичної комісії

Василь ШАРКАНЬ

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 3	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 90	2-й	3-й
Кількість модулів – 2	Семестр	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 4	3-й	5-й
	Лекції	
	24 год	10 год
	Практичні, семінарські	
	20 год	2 год
Вид підсумкового контролю: іспит	Лабораторні	
	–	–
Форма підсумкового контролю: усна	Самостійна робота	
	46 год	78 год

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета курсу «Явища української мови в історичному висвітленні» – закласти міцні основи для історичного сприйняття студентами явищ української мови всіх рівнів; ознайомити їх із сучасними поглядами на походження й розвиток української мови, формувати в студентів здатність критично оцінювати поверхові, ненаукові та інші антиісторичні явища, спираючись на позитивний українознавчий набуток XIX – XXI ст.

Завдання – сформувати у студентів уміння користуватися джерелами з історії української мови (підручники, посібники, наукові монографії і статті, етимологічні, історичні, енциклопедичні словники тощо) і самостійно здобувати нові знання;

– показати процес виникнення та розвитку української мови, формування її фонетичної і фонологічної систем, граматичної будови – морфології і синтаксису, зміни лексичного складу і фразеології;

– розвивати логічне мислення студентів, здатність до наукового пошуку і педагогічної творчості.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

ІК. Здатність вирішувати складні спеціалізовані практичні завдання в галузі середньої освіти, що передбачає застосування концептуальних методів освітніх наук,

предметних знань, психології, теорії та методики навчання і характеризується комплексністю та невизначеністю умов організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, фахової передвищої освіти.

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності й досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної галузі, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, вести здоровий спосіб життя.

ЗК 3. Здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями.

ФК 1. Здатність до формування в здобувачів освіти ключових і предметних компетентностей та здійснення міжпредметних зв'язків.

ПК 1. Здатність використовувати досягнення сучасної науки в галузі теорії та історії української мови і літератури, зарубіжної літератури, у практиці навчання української мови і літератури, зарубіжної літератури в закладах середньої, фахової передвищої освіти.

ПК 8. Здатність використовувати сучасні наукові методи філологічних досліджень, добирати, аналізувати, систематизувати й синтезувати фактичний лінгвістичний, літературний матеріал; узагальнювати підсумки виконаного дослідження та формулювати його новизну; оформляти згідно із сучасними вимогами та репрезентувати результати наукового дослідження в усній чи письмовій формі, послуговуючись відповідним термінологічним апаратом.

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Передумова до вивчення навчальної дисципліни «**Явища української мови в історичному висвітленні**» є опанування таких навчальних дисциплін освітньої програми:

ОК6. Вступ до мовознавства

ОК8. Вступ до слов'янської філології

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Вивчення навчальної дисципліни «**Явища української мови в історичному висвітленні**» передбачає формування та розвиток у здобувачів вищої освіти таких результатів навчання (РН) відповідно до стандарту вищої освіти зі спеціальності **014 Середня освіта** та освітньої програми «**Українська мова і література. Англійська мова і література**»:

Програмні результати навчання	Шифри РН
<i>Знає</i> основні історичні етапи розвитку предметної галузі.	РН1
<i>Уміє оперувати</i> базовими категоріями та поняттями спеціальності.	РН5
<i>Пояснює</i> особливості розвитку української мови і літератури, зарубіжної літератури, специфіку перебігу літературного процесу в Україні в культурному контексті, зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів; твори української класики й сучасності у взаємозв'язках зі світовою літературою й культурою; <i>порівнює</i> мовні й літературні факти, явища, визначає їхні подібності й	РН14
<i>Уміє працювати</i> з теоретичними та науково-методичними джерелами (зокрема цифровими), знаходити, обробляти, систематизувати й застосовувати в освітній діяльності сучасну наукову інформацію, бібліографію, комп'ютерні технології.	РН17

Очікувані результати навчання з дисципліни	Шифр РН
Уміє читати й аналізувати фрагменти текстів із давніх писемних пам'яток, а також оперує знаннями з базових професійних дисциплін і вміє поєднувати минулі свідчення з сучасними; уміє давати історичні коментарі до фонетичних, морфологічних, синтаксичних, назвотвірних явищ сучасної української мови на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти та фахової	РН 1
Уміє вільно послуговуватися понятійно-категоріальним апаратом; знає предмет і завдання історичної фонетики, морфології, морфеміки та словотвору, синтаксису; застосовує здобуті знання на уроках української мови під час вивчення складних фонетичних та граматичних явищ. Уміє фахово аналізувати мовні явища і застосовувати норми сучасної української мови.	РН5
Уміє застосовувати порівняльно-історичного метод, встановлювати міжпредметні зв'язки при аналізі фонетичних, морфологічних, синтаксичних, дериваційних, лексико-семантичних та інших явищ української мови, а також споріднених мов.	РН14
Уміє застосовувати різні форми організації навчання; проектувати процес навчання як систему взаємопов'язаних окремих ланок (навчальних занять), змістовно і логічно пов'язаних між собою. Сучасний учитель-філолог має володіти предметом, методикою й дидактикою викладання, поєднувати уміння і навички (культуру) педагогічного спілкування, а також прагнути до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації. Уміє застосовувати найновіші освітні тренди на уроках української мови (гейміфікація, штучний інтелект, NuFlex тощо).	РН17

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з дисципліни «Явища української мови в історичному висвітленні» є: залік, модульна контрольна, оцінювання усних відповідей на практичних заняттях, письмові роботи, виконання тестових завдань на сайті електронного навчання; робота з підручниками, науковими джерелами; виконання індивідуальних завдань; аналіз речення тощо.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: усна або письмова з такими видами: групове та індивідуальне опитування, контрольна (самостійна) робота, виконання практичних завдань та вправ, робота (тестування) на сайті електронного навчання, аналіз речення.

Форма модульного контролю: письмова (тести, відповідь на теоретичні питання, виконання практичних завдань).

Форма підсумкового семестрового контролю: усний іспит.

Методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

- словесні методи навчання: розповідь, бесіда, лекція; наочні: ілюстрація, демонстрація; практичні: вправи, тести;
- за логікою передачі і сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні;

- за ступенем самостійності мислення студентів при засвоєнні знань: репродуктивні, пошукові, дослідницькі, проблемно-пошукові.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (Модуль 1)

Поточне оцінювання та самостійна робота					Модульна контрольна робота № 1	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	50	100
10	10	10	10	10		

T1, T2 – теми

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (Модуль 2)

Поточне оцінювання та самостійна робота					Модульна контрольна робота № 2	Сума
T6	T7	T8	T9	T10	50	100
10	10	10	10	10		

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни «Явища української мови в історичному висвітленні»

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні (семінарські) заняття	10	20	10	20
Комп'ютерне тестування при тематичному	1	10	1	10
Характеристика тексту з погляду фонетичних особливостей/Аналіз	1	5	3	4
Опрацювання першоджерел	5	5	4	4
Модульна контрольна	1	50	1	50
Разом		100		100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Модульний контроль є необхідним елементом модульно-рейтингової технології навчального процесу. Модульна контрольна робота з навчальної дисципліни «Явища української мови в історичному висвітленні» проводиться два рази на семестр, згідно з розкладом модульних контролів, визначених навчальною частиною. До модульної контрольної роботи допускаються здобувачі освіти, які виконали усі види практичних завдань. До початку модульної контрольної роботи здобувачі мають мати поточні підсумкові бали за практичні заняття та самостійну роботу. Максимальна кількість балів, одержаних під час модульної контрольної роботи, становить 50 балів.

Виконання модульної контрольної роботи передбачає надання відповідей на тести та теоретичні питання, виконання практичних завдань. Робота складається з 20 тестів, двох теоретичних питань, двох (трьох) практичних завдань.

Перескладання підсумкового модульного контролю здобувачами, які отримали рейтинговий бал за модульний цикл, що відповідає незадовільній оцінці, проводиться не пізніше двох тижнів після атестаційного. Позитивні оцінки з модульного циклу не підвищуються.

Якщо здобувач вищої освіти набрав 60 і більше балів, то іспит може бути виставлений за результатами поточного оцінювання та модульного контролю на момент оголошення результатів. У разі, якщо здобувач бажає поліпшити свою оцінку, він складає іспит за всією програмою навчальної дисципліни. При цьому в підсумковій оцінці не враховуються накопичені бали.

Здобувач вищої освіти, який не з'явився на модульну контрольну роботу, або ж його модульна оцінка складає від 0 до 34 балів, зобов'язаний скласти (перескласти) модуль до початку підсумкового контролю у строки, визначені викладачем дисципліни та погоджені деканатом факультету.

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модульна контрольна робота		Модульна контрольна робота	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Тести	20	20	20	20
Теоретичні питання	2	20	2	20
Практичне завдання	3	10	3	10
Разом		50		50

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю

Шкала ECTS	Диференційована шкала	Недиференційована шкала	Мінімальний бал – максимальний бал
A	Відмінно		90–100

B	Добре	Зараховано	82–89
C	Добре		74–81
D	Задовільно		64–73
E	Задовільно		60–63
FX	Незадовільно	Не зараховано	35–59
F	Незадовільно		0–34

За результатами модульного контролю визначається підсумкова рейтингова оцінка. Оцінка за іспит визначається залежно від рейтингового балу. Загальна кількість балів, яку може отримати здобувач, – 100. Вони досягаються шляхом сумування результатів оцінок за всі види робіт.

Оцінку **«відмінно» (90–100 балів, А)** заслуговує здобувач, який усебічно, системно і глибоко володіє навчально-програмовим матеріалом; вміє самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, використовує набуті знання і вміння в нестандартних ситуаціях; засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою; засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та усвідомлює їхнє значення для професії, яку він набуває; вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особистісну позицію; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, виявив творчі здібності і використовує їх при вивченні навчально-програмового матеріалу, проявив нахил до наукової, навчальної та методичної роботи.

Оцінку **«добре» (82–89 балів, В)** заслуговує здобувач, який повністю опанував і вільно (самостійно) володіє навчально-програмовим матеріалом, застосовує його на практиці, має системні знання в достатньому обсязі відповідно до навчально-програмового матеріалу, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях; має здатність до самостійного пошуку інформації, а також до аналізу, постановки і розв'язування проблем професійного спрямування; під час відповіді допустив деякі неточності, які самостійно виправляє, добирає переконливі аргументи на підтвердження вивченого матеріалу.

Оцінку **«добре» (74–81 бал, С)** заслуговує здобувач, який загалом роботу виконав, але відповідає на екзамені з певною кількістю помилок; вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати на практиці, контролювати власну діяльність; опанував навчально-програмовий матеріал, успішно виконав завдання, передбачені програмою, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою.

Оцінку **«задовільно» (64–73 бали, D)** заслуговує здобувач, який знає основний навчально-програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його в майбутній професії; виконує завдання непогано, але зі значною кількістю помилок; ознайомлений з основною літературою, яка рекомендована програмою; допускає на заняттях чи екзамені помилки при виконанні завдань, але під керівництвом викладача знаходить шляхи їх усунення.

Оцінку **«задовільно» (60–63 бали, E)** заслуговує здобувач, який володіє основним навчально-програмовим матеріалом в обсязі, необхідному для подальшого навчання й використання його в майбутній професії, а виконання завдань задовольняє мінімальні критерії. Знання мають репродуктивний характер.

Оцінка «незадовільно» (35–59 балів, FX) виставляється здобувачу, який має суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань.

Оцінку «незадовільно» (0–34 бали, F) виставляється здобувачу, який володіє навчальним матеріалом тільки на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів або не володіє зовсім; допускає грубі помилки при виконанні завдань, передбачених програмою; не може продовжувати навчання і не готовий до професійної діяльності після закінчення університету без повторного вивчення даної дисципліни.

При виставленні оцінки враховуються результати навчальної роботи здобувача освіти протягом семестру.

До складання іспиту допускаються здобувачі вищої освіти, у яких підсумкова модульна оцінка за семестр становить не менше 35 балів і, яким зараховано всі види робіт за цей семестр.

Здобувач вищої освіти, підсумкова рейтингова оцінка якого складає від 0 до 34 балів, зобов'язаний покращити її до початку підсумкового семестрового контролю під час чергування викладачів на кафедрі у строки, визначені викладачем дисципліни та погоджені деканатом факультету. Інакше здобувач не допускається до складання іспиту і в нього виникає академічна заборгованість.

Іспит з навчальної дисципліни здобувач вищої освіти може не скласти, якщо він успішно пройшов усі модульні контролю та його влаштовує підсумкова модульна оцінка. Здобувачі вищої освіти, підсумкова модульна оцінка яких становить від 35 до 59, іспит складають обов'язково. Здобувач освіти може підвищити на іспиті рейтинговий бал, при цьому, за результатами складання іспиту оцінка не може бути менша за підсумкову оцінку, яку він отримав за результатами модульних контролів.

Іспит проходить в усній формі. На іспит виносяться теоретичні, практичні завдання в обсязі навчального матеріалу. Оцінювання результатів навчання на іспиті здійснюється за 100-бальною шкалою. Оцінка за іспит заноситься у відомість обліку успішності.

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1. Зміст навчальної дисципліни

МОДУЛЬ 1

ФОНЕТИКА І ФОНОЛОГІЯ

Тема 1. Формування української мови у зв'язку з іншими слов'янськими мовами. Предмет, завдання і значення курсу «Явища української мови в історичному висвітленні», зв'язок історії мови з іншими науковими дисциплінами. Джерела вивчення історії української мови. Історико-лінгвістичні дослідження в українському мовознавстві. Слов'янська мовна єдність. Писемність у східних слов'ян. Поняття *руська мова*, *українська мова*. Походження української мови і назви *Україна*. Періодизація історії української мови за В. Німчуком та Ю. Шевельвим. Вивчення найдавніших писемних пам'яток. Проблема вживання поняття *давньоруська мова* у шкільній лінгводидактиці.

Тема 2. Становлення праслов'янської звукової системи. Зміни в системі вокалізму та консонантизму давньоіндоєвропейської мови. Сполучення приголосних зі звуком [j]. Звукосполучення [gj], [kj], [xj]; [zj], [sj]; [rj], [lj], [nj]; [dj], [tj]; [zgj], [skj], [stj]; губні + [j]. Перша, друга, третя палаталізації та їхні наслідки в сучасній українській мові.

Тема 3. Структура й перебудова складів. Закон відкритого складу. Складовий сингармонізм. Асимілятивні та дисимілятивні процеси на межі складу. Втрата

приголосного в кінці слова. Явище протези. Поява носових [ɛ] та [ɔ]. Монофтонгізація дифтонгів. Чергування голосних фонем, викликане перебудовою складів. Порівняльна характеристика давньої структури складу та структури складу сучасної української мови на уроках української мови.

Тема 4. Звукові процеси у східнослов'янських мовах. Звукова система східнослов'янських прадіалектів (VI–VII ст.). Зміна [gv], [kv], [xv] перед «ятем» (ě < oi). Спрощення груп приголосних [dl], [tl], [dm]. Зміна [je] > [o] на початку слова. Звук [o] замість початкового [a] в словах іншомовного походження. Втрата початкового звуку [j] перед [u]. Історія носових голосних в протоукраїнських діалектах. Зміни звука «ять» [ĕ]. Ствердіння звуку [l] в групах [tʎlt], [telt] і непослідовність цього явища. Розвиток повноголосся як специфічної риси сучасної української мови. Наслідок рефлексів [ort], [olt] в українській мові. Розвиток фарингального [h]. Проблема питання чергування голосних звуків [o], [e] з [i] у повноголосних формах на уроках української мови.

Тема 5. Фонетична й фонологічна система української мови XI–XV ст. Редуковані голосні [ъ], [ь] в історії розвитку мови. Наслідки занепаду [ъ] та [ь] у системі голосних. Чергування [o], [e] з [ø]. Подовження голосних [o], [e] та їх наступні зміни. Розвиток приставного [i]. Редуковані [ъ] та [ь] у сполученні з [r], [l]. Так зване друге повноголосся. Історія голосного, позначуваного літерою ѣ («ять»). Поява «нового ятя». Наслідки занепаду [ъ], [ь] серед приголосних. Спрощення нових груп приголосних. Утрата звуку [l]. Вставні приголосні [d] і [t]. Асимілятивні і дисимілятивні процеси. Ствердіння приголосних перед голосним [e] та перед колишнім голосним переднього ряду [и]. Фонологічна система після занепаду [ъ], [ь].

МОДУЛЬ 2 МОРФОЛОГІЯ

Тема 6. Історична морфологія. Граматична система іменника. Загальна характеристика граматичних категорій іменника (роду, відмінка, числа, збірності й одиничності, істот і неістот). Типи давніх іменних основ: іменники з основами на -ā, -jā; іменники із колишніми основами на -ō, -jō; іменники із колишніми основами на -ū, -ī; іменники з колишньою основою на ū та основами на приголосний. Особливості відмінювання давніх іменників. Витворення сучасних відмін іменників, особливості відмінювання та їхнє вивчення на уроках української мови у взаємозв'язку з давніми основами.

Тема 7. Становлення граматичних категорій прикметника. Походження категорії прикметника та його взаємозв'язок з іменником. Словотвір прикметників. Історія форм іменних прикметників. Історія форм займенникових (членних) прикметників. Ступенювання прикметників.

Тема 8. Історична доля займенників. Загальна характеристика особових та зворотного займенників. Історія форм предметно-особового займенника. Історія форм неособових займенників.

Тема 9. Історична доля числівників. Походження і джерела становлення числівників. Структурні характеристики числівників різних типів у праслов'янській мові. Джерела становлення українських числівників. Особливості відмінювання числівників в українській мові: діахронічний аспект. Складні випадки вивчення способів словотворення окремих числівників на уроках української мови.

Тема 10. Дієслівна граматична система. Основи і класи дієслів. Історія граматичних категорій дієслова (перехідність / неперехідність, вид, особа, число, час, спосіб, стан). Історія форм теперішнього часу. Історія форм майбутнього часу. Історія форм умовного способу. Історія форм наказового способу. Інфінітив і супін. Історія форм дієприкметників та дієприслівників. Методика виокремлення сучасних дієвідмін на основі давніх класів дієслів.

Тема 11. Історія становлення дієслівних форм минулого часу. Прості форми минулого часу (аорист, імперфект). Складені форми минулого часу (перфект, плюсквамперфект).

Тема 12. Граматичні функції незмінних частин мови. Формування і розвиток прислівникової системи української мови. Творення прислівників. Формування прийменників, сполучників, часток і вигуків. Історичний коментар до прийменників, сполучників, часток і вигуків сучасної української мови.

6.2 Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п			с.р.		л	п			с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	3-й семестр						5-й семестр					
МОДУЛЬ 1 ФОНЕТИКА І ФОНОЛОГІЯ												
Тема 1. Формування української мови у зв'язку з іншими слов'янськими мовами.	8	2	2			4	8	2				6
Тема 2. Становлення праслов'янської звукової системи.	8	2	2			4	8	2				6
Тема 3. Структура й перебудова складів.	8	2	2			4	8		2			6
Тема 4. Звукові процеси у східнослов'янських мовах.	8	2	2			4	8					8
Тема 5. Фонетична й фонологічна система української мови XI–XV ст.	8	2	2			4	8					8
Разом за модулем 1	40	10	10			20	40	4	2			34

МОДУЛЬ 3 МОРФОЛОГІЯ											
Тема 6. Історична морфологія. Граматична система іменника.	7	2	2			3	7	2			5
Тема 7. Становлення граматичних категорій прикметника.	7	2	2			3	7	2			5
Тема 8. Історична доля займенників.	7	2				5	7				7
Тема 9. Історична доля числівників.	7	2	2			3	7				7
Тема 10. Дієслівна граматична система.	7	2				5	7				5
Тема 11. Історія становлення дієслівних форм минулого часу.	8	2	2			4	8	2			8
Тема 12. Граматичні функції незмінних частин мови.	7	2	2			3	7				7
Разом за модулем 2	50	14	10			26	50	6			44
Усього годин	90	24	20			46	90	10	2		78

6.3.

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Формування української мови у зв'язку з іншими слов'янськими мовами.	2	
2	Становлення праслов'янської звукової системи.	2	
3	Структура й перебудова складів.	2	2
4	Звукові процеси у східнослов'янських мовах.	2	
5	Фонетична й фонологічна система української мови XI–XV ст.	2	
6	Історична морфологія. Граматична система іменника.	2	
7	Становлення граматичних категорій прикметника.	2	

8	Історична доля числівників.	2	
9	Історія становлення дієслівних форм минулого часу.	2	
10	Граматичні функції незмінних частин мови.	2	
		Разом	20
			2

6.4. Самостійна робота

Самостійна робота здобувачів передбачає опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу, вивчення окремих тем, питань, що не були розглянуті в курсі лекцій, конспектування наукової й навчальної літератури тощо. Ефективність самостійної роботи здобувача викладач виявляє під час тематичного опитування на практичних заняттях, перевірки конспектів тощо та відображає в загальній оцінці за тему і модуль.

№	Назва теми	К-сть годин для денної ф. навчання	К-сть годин для заочної ф. навчання
1.	Формування української мови у зв'язку з іншими слов'янськими мовами. Різні погляди вчених на походження української мови та термінів «давньоруська мова», «давньоруський період».	4	8
2.	Української мови у зв'язку з іншими слов'янськими мовами.	4	8
3.	Становлення праслов'янської звукової системи.	4	6
4.	Структура й перебудова складів: закон відкритого складу, складовий сингармонізм.	4	6
5.	Звукові процеси у східнослов'янських мовах.	4	8
6.	Фонетична й фонологічна система української мови XI–XV ст.	4	8
7.	Наслідки занепаду [ъ] та [ь] у системі приголосних.	4	8
8.	Граматична система іменника. Історія вираження збірності / одиничності. Історія граматичної категорії істот / неістот. Занепад форм двоїни; їх вияв у сучасних говорах.	4	5
9.	Становлення граматичних категорій прикметника.	3	5
10.	Джерела становлення і склад числівників давньоукраїнської мови: словотвір власне кількісних числівників; словотвір дробових і збірних числівників; словотвір порядкових числівників.	3	5
11.	Часові форми дієслова в сучасній українській літературній мові і в говорах, проблема їхнього вивчення на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти та фахової передвищої	4	6

12.	Основні відомості про джерела формування, функціональне призначення прийменників, сполучників, часток, вигуків та звуконаслідувань; проблема їхнього вивчення на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти та фахової передвищої	4	5
	Разом	46	78

6.4. Індивідуальні завдання

1. Виконання додаткових вправ із збірників і за матеріалами методичних розробок.
2. Реферування наукових статей.
3. Написання рефератів

Теми рефератів / презентацій і лінгвістичних повідомлень

1. Засади вивчення української мови XI–XV ст.
2. Слов'янська мовна єдність.
3. Писемність у східних слов'ян.
4. Розвиток української мови.
5. Історія походження української мови.
6. Про національний статус «руської мови» в часи Великого князівства Литовського та Речі Посполитої.
7. Історія формування сучасних відмін іменників.
8. Учення О.Потебні про походження й трансформацію прикметників.
9. До питання мовної основи українсько-білоруських писемних пам'яток XIV–XVII ст.
10. Становлення прислівника як частини мови.

7. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Технічні засоби: офісні додатки, електронне навчання в середовищі Moodle (<https://moodle.uzhnu.edu.ua/>), сайт електронного навчання УжНУ (<https://e-learn.uzhnu.edu.ua/>), Google Meet.

Обладнання: персональний комп'ютер, мультимедійний проектор, інтерактивна дошка.

8. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Явища української мови в історичному висвітленні: навчально-методичні матеріали для здобувачів вищої освіти галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальності 014 Середня освіта предметної спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) освітньої програми «Українська мова і література. Англійська мова і література» / Укл. О. Харківська. Ужгород: ФОП Сабов А.М., 2021. 40 с
2. Брус М. Історична граматики української мови. Ч. 1. Теоретичний матеріал. Тематичні таблиці: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: ПП Голіней О., 2016. 184 с.

3. Брус М. Історична граматика української мови. Ч. 2. Практичний матеріал. Термінологічний словник. Тестові завдання: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: ПП Голіней О., 2016. 92 с.
4. Ковальчук М.С., Онищенко Г.А. Історична граматика української мови. Практикум: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Дніпро: НТУ «ДП», 2020. 67 с.
5. Крижанівська О.І. Історія української мови: Історична фонетика. Історична граматика: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 248 с. (Серія «Альма-матер»).
6. Купчинська З., Пілецький В. Історична граматика української мови: навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. Вид. друге, виправлене та доповнене. Львів, 2014. 297 с.
7. Тимко-Дітко О., Юсип-Якимович Ю.В. Історична граматика української мови. Zagreb: FF Press, 2021. Ч. 2. 190 с.

Допоміжна література

8. Арполенко Г.П., Городенська К.Г., Щербатюк Г.Х. Числівник української мови. Київ: Наук. думка, 1980. 244 с.
9. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови: нариси із словозміни та словотвору. Ужгород: Закарпат. обл. вид-во, 1960. 416 с.
10. Висоцький А.В., Макарець Ю.С. Історія української мови. Фонетика і морфологія: навч. посіб.; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2017. 229 с.
11. Брус М.П. Історична граматика української мови: Хрестоматія. Івано-Франківськ: ПП Голіней О. М., 2016. 92 с.
12. Булаховський Л.А. Питання походження української мови. *Вибрані твори: У 5 т. Т.2.* Київ: Наук. думка, 1977. С. 9–216.
13. Булаховський Л.А. Історичний коментарій до української мови. *Вибрані твори: У 5 т. Т.2.* Київ: Наук. думка, 1977. С. 217–569.
14. Галас К.Й., Лизанець П.М. Посібник для практичних занять з історичної граматики української мови. Ужгород, 1966. 133 с.
15. Горбач О. Засади періодизації історії української літературної мови й етапи її розвитку. *II Міжнар. конгрес україністів: доп. і повідомл.; Міжнар. асоціація україністів; Акад. наук України.* Львів, 1993. С. 7–12.
16. Горбач О. Генеза української мови та її становище серед інших слов'янських мов. *Історія української мови: Хрестоматія; упорядники С.Я.Єрмоленко, А.К.Мойсієнко.* Київ: Либідь, 1966. С. 206–225.
17. Грищенко А.П. Прикметник в українській мові. Київ: Наук. думка, 1978. 207 с.
18. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. Київ, 1958. 298 с.
19. Жовтобрюх М.А. Іван Франко про діалектну основу української літературної мови. *Вісник львівського університету.* Серія філологічна. Вип. 13: Іван Франко і питання мовознавства. Львів: Вища школа, 1983. С. 3–11.
20. Житецький П.Г. Вибрані праці: Філологія. Київ: Наук. думка, 1987. 327 с.
21. Залеський А.М. Прослідки зредукованих голосних у слабкій позиції в українській мові. *Мовознавство.* 1986. № 6. С. 55–62.
22. Зинякова А., Пономаренко С. Історія української мови : Загальні питання історії української мови. Історична фонетика: навчальний посібник / відпов. ред. Л. Островська. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 188 с.

23. Історична грамати́ка української мови: підруч. для студ. мовно-літературних ф-тів пед. ін-тів / за ред. О.П. Безпалька та ін. Київ: Радянська школа, 1962. 510 с.
24. Історична грамати́ка української мови: навч. посіб. для студ. філол. ф-тів ун-тів і пед. ін-тів / за ред. М.А. Жовтобрюха та ін. К.: Вища шк., 1980. 319 с.
25. Історія української мови: Фонетика / [В.В. Німчук (відп. ред.) та н.]. Київ: Наук. думка, 1979. 367 с.
26. Історія української мови: Лексика і фразеологія / [В.О. Винник та ін.]. Київ: Наук. думка, 1983. 743 с.
27. Історія української мови: Морфологія / [М.А. Жовтобрюх та ін.]. Київ: Наук. думка, 1978. 539 с.
28. Історія української мови: Синтаксис / [Г.П. Арполенко та ін.]. Київ: Наук. думка, 1983. 503 с.
29. Колоїз Ж. Історична грамати́ка української мови: Практичний довідник. Кривий Ріг, 2014. 76 с.
30. Коломієць В.Т. Типологічні риси української літературної мови на фоні інших слов'янських мов. *Мовознавство*. 1992. № 5. С. 3–11.
31. Леснова В.В. Історична грамати́ка української мови: навчальний посібник для студентів спеціальності «Українська мова і література» денної та заочної форми навчання. Вид. 2-е, доп. Луганськ: ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2012. 169 с.
32. Німчук В.В. Періодизація та напрямок дослідження генезису та історії української мови. *Мовознавство*. 1997. № 6. С. 3–14.
33. Павленко Л.П. До джерел словесних скарбів. Луцьк: РВВ Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2013. 190 с.
34. Павленко Л.П. Історична грамати́ка української мови: навч.-метод. пос. для студ. спец. «Українська мова та література». Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 52 с.
35. Павленко Л.П. Історична грамати́ка української мови: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. 206 с.
36. Півторак Г.П. Проблема східнослов'янської прамови. *Мовознавство*: доп. та повідомл. на IV Міжнар. конгресі україністів; відп. ред. В. Німчук. Київ: Наук. думка, 2002. С. 268–272.
37. Півторак Г.П. Українці: звідки ми і наша мова. Київ: Наук. думка, 1993. 200 с.
38. Півторак Г.П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Київ: Академія, 2001. 152 с.
39. Русанівський В.М. Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов. Київ: Наук. думка, 1985. 232 с.
40. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. Київ: Наук. думка, 1971. 315 с.
41. Самійленко С.П. Нариси з історичної морфології української мови: навч. посіб. для студ. філол. ф-тів пед. ін-тів. Ч. I. Київ: Рад. шк., 1964. 234 с.
42. Скляренко В.Г. Походження назви Україна. *Мовознавство*. 2006. № 5. С. 15–33.
43. Сучасна українська літературна мова: за ред. А.П. Грищенка. Київ: Вища шк., 1992. 449 с.
44. Сучасна українська літературна мова: Фонетика; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1967. 436 с.

45. Сучасна українська літературна мова: Морфологія; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1969. 584 с.
46. Тараненко О.О. Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем. *Мовознавство*. 1993. № 2. С. 35–38.
47. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови) та ін.]. 3-є вид., зі змінами і доп. Київ: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 2007. 824 с.: іл.
48. Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова (з проблем східнослов'янської глотогонії). *II Міжнар. конгрес україністів*: доп. і повідомл.; Міжнар. асоціація україністів; Акад. наук України. Львів, 1993. С. 54–66.

Підручники з української мови

49. Авраменко О. Українська мова: підручник для 9-го класу закладів загальної середньої освіти. Київ: «Грамота», 2022. 159 с.
50. Глазова О.В. Українська мова: підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти. 2-ге видання, перероблене. Харків: «Ранок», 2022. 239 с.
51. Заболотний В.В., Заболотний О.В. Українська мова: підручник для 9-го класу загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2017. 272 с.
52. Караман С.О., Горошкіна О.М., Караман О.В., Попова Л.О. Українська мова. Підручник для 9 класу з поглибленим вивченням філології закладів загальної середньої освіти. Харків: «Ранок», 2022. 271 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

53. Електронний граматичний словник української мови (словозміна). URL: <http://www.mova.info/grmasl.aspx>
54. Наукова електронна бібліотека Національної бібліотеки ім. В. Вернадського: <http://www.nbuv.gov.ua/>
55. Онлайн етимологічний словник: <https://www.etymonline.com/ua>
56. Сайт Львівської ННБУ ім. В. Стефаника: <http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F>